

1.02
Prejeto 12. 2. 2013

UDK: 341.341-052: 343.253(4)"1941/1990"

Boris Mlakar*

Poglavitne oblike in razsežnosti represije v povojni Evropi

IZVLEČEK

Avtor na podlagi obširnega izbora literature predstavlja in na kratko tudi analizira tiste procese v povojni Evropi, ki jih je zaznamovalo tako ali drugačno nasilje. Med njimi je najprej izpostavil usodo milijonov vojnih ujetnikov v zahodnih in posebej še v sovjetskih ujetniških taboriščih. Glede na to, da so nemške manjšine v države srednje in vzhodne Evrope pred in med vojno igrale vlogo pete kolone, so zavezniki po koncu vojne sprožili njihov izgon, kar je predstavljalo enega največjih premikov prebivalstva v novejši evropski zgodovini. Tudi v teku teh izgonov je prihajalo do nasilja in do znatnega števila smrtnih žrtev. Kot tretji značilni proces v okviru povojne represije avtor predstavlja obračun z medvojno kolaboracijo. Le-ta je v zahodni Evropi potekal v okviru rednih sodnih postopkov, z delno izjemo Francije in posebej Italije. V srednji in vzhodni Evropi pa je ta obračun večkrat presegal pravne okvire doseganja pravičnega kaznovanja in se spremenil v obračun z dejanskimi ali potencialnimi nasprotniki novih oblasti in funkciji prevzema oblasti in spremembe družbenega sistema.

Ključne besede: Evropa, 2. svetovna vojna, nacizem, kolaboracija, Evropa po 2. svetovni vojni, vojni ujetniki, nemška manjšina, nasilje, epuracija

ABSTRACT

THE MAIN FORMS AND DIMENSIONS OF REPRESSION IN THE POST-WAR EUROPE

On the basis of an extensive selection of literature, the author presents and briefly analyses the processes in the post-war Europe characterised by various kinds of violence. First he focuses on the destiny of millions of prisoners of war in the Western and especially Soviet prisoner-of-war camps. In view of the fact that the German minorities in the Central and Eastern Europe collaborated with the Nazis before and during the war, after the war the Allies exiled them, and this represented one of the major population relocations in the contemporary European history. In the course of these deportations violence occurred, resulting in a significant number of deaths. The author presents the retaliation against wartime collaboration as the third characteristic process taking place in

---

* Dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI – 1000 Ljubljana; e-naslov: boris.mlakar@inz.si

the context of post-war repression. In the Western Europe this process unfolded at regular judicial proceedings with a partial exception of France and especially Italy. However, in the Central and Eastern Europe retaliation often exceeded the legal context of ensuring just punishment, turning into a payback against the actual or potential opponents of the new authorities and serving as a means of taking over the power and changing the social system.

Keywords: Europe, World War II, Nazism, collaboration, Europe after WWII, prisoner of war, German minorities, violence, purge

Druga svetovna vojna je usodno zaznamovala evropski prostor, tragično je posegla tako v življenje narodov kot tudi posameznikov. Posledica fašistične agresije in okupacije je bilo nekaj deset milijonov mrtvih, podobno veliko je bilo tudi število ranjenih ter drugače prizadetih ljudi, da ne pozabimo omeniti materialne in kulturne škode. Ta vojna se je od prejšnjih razlikovala tudi po tem, da je ob siceršnjih osvajalnih in nacionalističnih razsežnostih veliko vlogo igrala tudi ideološka ali celo rasistična komponenta. Ob uporabi moderne tehnologije in propagande je vse to skupaj povzročilo tudi tragične posledice znotraj posameznih narodov, ki so se – tako kot tudi vsak posameznik – znašli na usodnih razpotjih in pred nepričakovanimi dilemami. Prihajalo je do neenotnosti, razcepljenosti, kolaboracije s sovražnikom in celo do omejenih državljanskih vojn. Vse to je imelo za posledico, da se za precejšnji del prebivalstva vojna oziroma njej podobno izredno stanje ter trpljenje niso končali v začetku maja 1945, temveč se je lahko podaljšalo še za mesece in leta. Obnova in vzpostavitev normalnega življenja sta bila pač dolgotrajna procesa. Naj te uvodne misli strnemo: vzroki za povojno represijo so v prvi vrsti koreninili v medvojnem dogajanju, toda v veliki meri so bile njene razsežnosti in oblike odvisne od načrtov in postopkov vojnih zmagovalcev.

Če ne upoštevamo preštevanja mrtvih in ranjenih, so z vidika človeških usod konec vojne zaznamovali najprej milijoni vojnih ujetnikov. V največjem delu je seveda šlo za nemške vojake, od katerih se jih je maja 1945 7,745.000 znašlo v ujetništvu zahodnih zaveznikov, 3,349.000 pa v sovjetskem ujetništvu. Le redki izmed njih so imeli srečo, da so kmalu prišli domov. Še posebej težko pot so imeli pred sabo tisti, ki so se znašli v več kot 4000 taboriščih sovjetske GUPVI (Glavnoe upravlenie po delam voennoplennih i internirovannih, tj. Glavne uprave za vojne ujetnike in internirance, ki je spadala pod NKVD); domov so prihajali v večjem številu leta 1948, preostali pa šele po letu 1955. V tem času jih je zaradi hudih (delovnih) naporov in slabe oskrbe skoraj milijon izgubilo življenje.¹ Veliko ujetnikov je pomrlo tudi v drugih vzhodnih državah kot tudi v Jugoslaviji. Večina, kot smo zapisali, se je znašla v rokah zahodnih

¹ Arthur L. Smith: Heimkehr aus dem Zweiten Weltkrieg : die Entlassung der deutschen Kriegsgefangenen. Stuttgart 1985, str. 11, 151–168; obširno o tem v Stefan Karner: Im Archipel GUPVI : Kriegsgefangenschaft und Internierung in der Sowjetunion 1941–1956. Wien-München 1995.

zaveznikov, od katerih so upravičeno pričakovali bolj humano ravnanje kot v Sovjetski zvezi, kjer zaradi okupacijske politike, ki jo je tam izvajal nacistični rajh, drugega tudi ni bilo pričakovati. Poleg tega tako Nemčija kot tudi Sovjetska zveza nista bili podpisnici ženevskih konvencij o ravnanju z vojnimi ujetniki iz leta 1929. Zahodne demokratične države so bile podpisnice, a prav v zvezi s tem je mnogo nemških ujetnikov doživelo veliko razočaranje. Od navedenih milijonov ujetnikov jih je okoli 900.000 prišlo v francosko ujetništvo, kjer se jim je godilo še slabše kot tistim, ki so jih prevzele angloameriške vojaške oblasti.² Le-te so sprva zaprli v ograjena taborišča pod milim nebom ob Renu, pri čemer pa je pomembno, da še celo leto 1945 niso uživali statusa vojnih ujetnikov v skladu z mednarodnim vojnim pravom. Po njem naj bi namreč bili upravičeni do enake oskrbe kot vojaštvo, ki jih je ujelo oziroma stražilo. Zavezniki so imeli velike probleme z ustrežno oskrbo te velike množice, zato so, da bi pravno upravičili drugačno, slabše ravnanje, te ujetnike z izgovorom, da ne obstaja več nobena nemška država in tako tudi ne nemški vojni ujetniki, sprva razglasili za t. i. »razorožene sovražne sile« (Američani) oziroma »predano sovražno osebje« (Britanci). Posledice so bile lakota, mrzav in tudi načrtno slabo ravnanje, posebej v francoskih taboriščih. Posamezni publicisti, med katerimi gre posebej izpostaviti kanadskega pisca Jamesa Bacqueja, so za tem videli načrtno ravnanje ameriškega poveljnika generala Dwighta Eisenhowerja; Bacque je ob tem tudi ugotovil, da je takšno ravnanje povzročilo, da je umrlo približno milijon nemških ujetnikov.³ Toda zgodovinska stroka nad njegovimi ugotovitvami ni bila navdušena. Bacqueju so očitali metodološke napake in slepe pege, neupoštevanje recimo mladoletnih in starejših ujetnikov, ki so jih prej odpustili domov, ipd. Tako t. i. Maschkejeva komisija v Nemčiji, ki je podrobno preučila vprašanje usode nemških vojnih ujetnikov, kot tudi univerza v New Orleansu, ki je tej temi posvetila poseben simpozij, sta prišli do bistveno manjšega števila umrlih nemških ujetnikov v zavezniških ujetniških taboriščih. Ob upoštevanju še drugih raziskovalcev lahko ugotovimo, da se številke sicer razlikujejo, a so daleč od velikostnega reda Bacquejevih ugotovitev. Število izginulih nemških vojakov naj bi torej bilo večje od 4000 in manjše od 56.000, po drugih podatkih se je gibalo med 8000 in 40.000, omenjajo pa se celo zelo natančne številke, to je 3053 umrlih v ameriških in 21.810 v francoskih taboriščih.⁴

Nasilje in represija sta se izvajala tudi nad več milijoni sovjetskih državljanov, ki sta jih ob koncu vojne ameriško in britansko poveljstvo izročili Sovjetski zvezi. Šlo

² Jasmina Žgank: Življenje in delo Roberta Antelma. V: Borec, 2011, št. 681-684, str. 38-44, tu str. 40; Fabien Théofilakis: Les autorités françaises face aux prisonniers de la guerre allemande SS (1944-1948). V: Guerres mondiales et conflits contemporains, 2006, št. 223, str. 93-107, tu str. 93.

³ James Bacque: Other Losses: an Investigation into the Mass Deaths of German Prisoners of War at the Hands of the French and Americans After World War II. London 1990.

⁴ Günther Bischof: Ambrose, E. Stephen. V: Eisenhower and the German POWs: Facts Against Falsehood. London 1992, str. 217; Arthur L. Smith: Die »vermisste Million«: zum Schicksal deutscher Kriegsgefangener nach dem Zweitem Weltkrieg. München 1992, str. 86-87; Guido Knopp: Die Gefangenen. München 2005, str. 291-292; Keith Lowe: Savage Continent: Europe in the Aftermath of the World War II. London 2012, str. 122; Karl-Peter Schwarz: Nehajmo potvarjati zgodovino. V: Reporter, 29. 6. 2009, str. 42-47, tu str. 45; Alojz Munda: Simbolni konec vojne. V: Delo, 12. 11. 2011, str. 30.

je bodisi za sovjetske vojne ujetnike bodisi za prisilne delavce ali pa celo za pripadnike različnih »sovjetskih« kolaboracionističnih formacij, ki so se ob kapitulaciji Nemčije znašli na ozemljih, ki so jih osvobodile angloameriške sile. Churchill in Roosevelt sta bila namreč v skrbeh za usodo svojih vojnih ujetnikov, ki jih je Rdeča armada osvobodila iz nemških ujetniških taborišč, ter sta zato na Jalti sklenila s Stalinom ustrezen sporazum o obojestranski izročitvi vojnih ujetnikov oziroma sploh svojih državljanov.⁵ Toda iz teh sporazumov ni neposredno izhajalo, da bi pri tem lahko uporabljali prisilo, oziroma, da bi sovjetske državljanke izročali proti njihovi volji. Mnogi izmed teh si namreč niso želeli vrnitve v Sovjetsko zvezo in posebej tisti iz vrst nemških pomožnih vojaških sil ali kolaboracionistov so zahtevali status nemških vojnih ujetnikov ali celo nemških državljanov. Kljub temu so bili izročeni sovjetskim oblastem in večino so odpeljali v delovna taborišča, kjer jih je zatem v ekstremnih razmerah tudi mnogo umrlo. Takšna usoda je doletela tudi bivše vojne ujetnike, pač v skladu s stalinsko doktrino, da je tisti, ki se pusti ujeti nacistom, izdajalec.⁶ Še posebej dramatična je bila znana predaja ruskih kozakov Rdeči armadi junija 1945 na vzhodnem Tirolskem.⁷ O morebitni izročitvi različnih kategorij jugoslovanskih državljanov, ki bi se ob koncu vojne lahko znašli na Zahodu, na Jalti ni bilo govora.

Po svoje še bolj dramatično in tudi množično je bilo izganjanje nemškega prebivalstva iz srednje- in vzhodnoevropskih dežel. Tudi ta odločitev je bila sprejeta na najvišji zavezniški ravni, pri čemer so v posameznih državah to dodatno utemeljili s posebnimi vladnimi sklepi oziroma dekreti. Med njimi velja omeniti t. i. Beneševe dekrete za Češkoslovaško, Bierutove dekrete za Poljsko in Avnojske dekrete za Jugoslavijo. Vzroki in povodi za take odločitve so seveda bili v nizu dogodkov že pred vojno in predvsem med vojno, ko se je izkazalo, da so pripadniki nemških manjšin v veliki meri podpirali Hitlerjevo osvajalno politiko, igrali celo vlogo pete kolone, oziroma so se postavili proti suverenosti svojih matičnih držav. Zavezniki so z izgonom Nemcev hoteli zagotoviti večjo stabilnost evropskih meja ter hkrati s tem do neke mere kompenzirati veliko trpljenje srednjeevropskih narodov, povzročeno s strani nacistične okupacijske strahovlade. Tako je po vojni (na ozemlju Sovjetske zveze deloma že pred koncem vojne) z izgonom Nemcev nastopil tako rekoč največji premik prebivalstva v 20. stoletju. Do leta 1948 so omenjeno območje izpraznili od Nemci. Češkoslovaška je izgnala čez tri milijone Nemcev, Poljska 3,325.000 in Madžarska okrog 250.000 pripadnikov nemške manjšine. Ker je bila Madžarska nemška zavezница, je tudi Madžare doletelo nekaj podobnega, iz Slovaške so namreč v matično domovino izganjali Madžare, čeprav ne vseh. Sovjetska zveza je Nemce izgnala iz

⁵ Miha Krek: Konferenca v Jalti 1945. V: Zbornik Koledar Svobodne Slovenije. Buenos Aires 1956, str. 20–42, tu str. 36–37.

⁶ Serhii Plokhyy: *Yalta : the Price of Peace*. London 2010, str. 301–306; William Hitchcock: *Liberation : the Bitter Road to Freedom, Europe 1944–1945*. London 2008, str. 258–261.

⁷ Nikolai Tolstoy: *Victims of Yalta : the Secret Betrayal of the Allies, 1944–1947*. New York-London 2012; Nikolaj Tolstoj: *Uporaba mednarodnega prava pri prisilni repatriaciji iz Avstrije leta 1945*. V: *Zaveza*, 2003, št. 2 (49), str. 73–89.

osvojene Vzhodne Prusije, Nemci pa so morali zapustiti tudi baltske države, ki so spet postale del sovjetskega imperija.

Podobno je bilo tudi v Jugoslaviji oziroma Sloveniji. Do medsebojnih menjav prebivalstva je prihajalo tudi drugod: posebej moramo omeniti primer Poljske in Ukrajine, kjer je tudi prišlo do tragičnih dogodkov. To pa je bila malenkost v primerjavi s tistim, kar se je dogajalo npr. s češkimi oziroma sudetskimi Nemci. Nemce iz Brna so npr. poslali na nekakšen marš smrti. Nekdanje judovsko koncentracijsko taborišče Terezín so sedaj morali »preizkusiti«⁸ okoliški Nemci. V času začetnih »divjih«⁸ izgonov je izgubilo življenje med 19.000 in 30.000 Nemcev, od tega je bilo 6000 žrtev neposredna posledica češkega nasilja. Okoli 5000 ljudi je tedaj naredilo samomor.⁸ Kasneje je izganjanje potekalo sicer bolj organizirano in z manj žrtvami. V okviru izгона nemškega prebivalstva oziroma že njegovega bega pred Rdečo armado iz vzhodnih ozemelj pa moramo omeniti še eno posebej tragično epizodo. Približno 250.000 teh Nemcev se je zateklo na Dansko, kjer so jih spravili v zastražena taborišča. Zaradi bedne oskrbe je tam izgubilo življenje skoraj deset tisoč nemških otrok, v celoti pa je tedaj na Danskem umrlo več nemških beguncev kot pa Dancev med vso drugo svetovno vojno.⁹ Pri tem je zanimivo, da Danska ni izgnala svoje nemške manjšine, čeprav so se njeni pripadniki kar množično vključevali v SS enote za boj proti (sovjetskemu) boljševizmu.

Poseben vidik povojne represije, ki je prav tako še kako zaznamoval evropsko celino, je bil obračun s tistim delom prebivalstva, ki je med vojno kolaboriral z nacističnimi in fašističnimi okupatorji oziroma po presoji povojnih oblasti v povezavi z njimi deloval proti interesom lastnega naroda oziroma države. Povojni obračun z medvojnimi »nepatriotskim«¹⁰ obnašanjem ter z morebitnimi z njim povezanimi zločini je potekal v vseh državah, ki so na tak ali drugačen način občutile omenjeno okupacijo. To je bil zelo mnogovrsten in pogosto v sebi protisloven pojav oziroma proces, enako kot sama kolaboracija in kot je bila pravzaprav mnogovrstna tudi sovražna okupacija, ki je širom Evrope tako ali drugače pogojevala načine preživetja prizadetega prebivalstva. Tako sta bila kolaboracija in posledično obračun tesno vzročno-posledično povezana, toda omejeni obseg prispevka nam ne omogoča, da bi na tem mestu to sliko lahko v zadovoljivi meri utemeljili in predvsem podprli s konkretnimi materialnimi podatki.¹⁰ Na kratko se bomo tega dogajanja po posameznih evropskih območjih dotaknili v nadaljevanju. Najprej pa naj predvsem poudarimo, da se je tudi omenjeni obračun dogajal v ozračju izrednih razmer, v prehodnem obdobju, ko nova državna oblast še ni uspela oblikovati in še manj utrditi vseh institucij demokratičnega sistema. Vendar je v tem ozračju kljub vsemu predvsem prevladovalo hotenje po prelomu

⁸ Chad Bryant: *Prague in Black : Nazi Rule and Czech Nationalism*. Cambridge - London 2007, str. 208-252;

Benjamin Frommer: *National Cleansing : Retribution Against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia*. Cambridge 2005, str. 228-266.

⁹ Janez Cundrič: *Neme kamnite plošče*. V: *Večer*, 30. 7. 2005, str. 45.

¹⁰ O tem več Boris Mlakar: *Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1996, št. 1-2, str. 201-215.

z bivšim avtoritarnim sistemom in po obnovi demokracije. V tem okviru je ovrednotenje, in s tem povezana (ob)sodba vseh protidemokratskih in protinarodnih dejanj ter njihovih nosilcev, igralo pomembno vlogo v procesu vzpostavljanja legalnosti in legitimnosti novega reda. Po travmah vojne in okupacije ter z upoštevanjem čuta za pravičnost je tako nujno moralo priti do obračuna oziroma takega ali drugačnega sojenja okupatorjem in njihovim domačim sodelavcem, ki so bili mnogokrat označevani za izdajalce ali celo zločince. To je bilo v nekaterih primerih, posebej v bivših državah Osi, a tudi v nekaterih okupiranih deželah, povezano s pojmom in procesom denacifikacije oziroma defašizacije.¹¹

Pravna podlaga za takšne obračune je bila večkrat vprašljiva, saj je pojav kolaboracije, ki je med drugo svetovno vojno dobil tudi izrazite ideološke konotacije, bil v bistvu novum, ki ga niti nacionalne zakonodaje niti mednarodno vojno pravo niso predvidevale. Francija je sicer tik pred vojno primerno zaostрила svoj kazenski zakonik, medtem ko so vsaj v drugih zahodnoevropskih državah že njihove begunske vlade sprejele ustrezna dopolnila teh zakonikov, med drugim tudi s ponovno uvedbo smrtne kazni za največje zločince oziroma izdajalce. Pravna stroka je npr. na Norveškem ob kasnejšem konkretnem uveljavljanju te nove zakonodaje sicer ugovarjala, češ da gre za nedopustno retrogradno zakonodajo, a oblasti so s poudarjanjem nujnosti trenutka in izrednosti položaja to uspele obraniti. Podoben je bil problem uveljavljanja kolektivne krivde za pripadnike nekaterih pronacističnih nacionalnih združenj, a je bila odločitev podobna. Vse je bilo v teh razmerah pač odvisno od politične volje in ta je bila v tistem trenutku nedvoumna. Vsaj formalno so se ta vprašanja zdela manj pereča v deželah srednje Evrope in še posebej v sovjetskem prostoru, kjer je šlo za drugačno demokratično tradicijo in pravno kulturo, tako da je sovjetska oblast obračun s kolaboracionisti in drugimi narodnimi sovražniki opravila hitro in učinkovito. Tudi drugje po srednji in vzhodni Evropi je, potem ko so komunisti prišli tudi formalno na oblast, problem kolektivne krivde postal brezpredmeten oziroma samoumeven. Posebna pravna vprašanja so se (ali bi se lahko) postavljala v primerih kvizlinških državnih tvorb, predvsem recimo v primeru Pétainove »Francoske države«, ki je bila za mnoge Francoze popolnoma legalna in tudi legitimna in je šlo z vidika poveljnih »sodnikov« za svojevrstno razumevanje nacionalnega interesa.¹²

Kot smo že omenili, na samo kolaboracijo in posledično ter posredno tudi na poveljno »epuracijo«, je imela odločilen vpliv politika okupatorjev, a hkrati je treba omeniti tudi vlogo odpornišva, ki je v mnogih deželah po vojni vsaj začasno soodločalo o načinu, obsegu in intenzivnosti obračuna. To je bilo povezano tudi z vprašanjem, koliko je odpornišvo vplivalo na značaj po vojni obnovljenega političnega sistema oziroma ponovno uvedene demokracije. Posamezne dežele so do tega prihajale na različne načine. Za razbiranje teh načinov nam po mnenju nekaterih

¹¹ Stein U. Larsen: Die Ausschaltung der Quislinge in Norwegen. V: Politische Säuberungen in Europa. München 1991, str. 241–280 (dalje Larsen, Die Ausschaltung der Quislinge), tu str. 243–244.

¹² Tony Judt: Poveljna Evropa 1945–2005. Ljubljana 2007, str. 62.

analitikov lahko pomagajo odgovori na štiri temeljna vprašanja: 1) ali je prebivalstvo ocenjevalo, da je predvojna vodilna elita odgovorna za poraz in okupacijo države? 2) ali so predvojni voditelji kolaborirali z okupatorjem? 3) ali je odporniško gibanje nasproti poraženemu demokratičnemu vodstvu postalo konkurent pri vzpostavljanju narodne identifikacije in oblasti? 4) ali je okupator uvedel (povzročil) temeljne spremembe v socialnih, ekonomskih in političnih strukturah dežele?

Čim več in v čim večji meri so bili odgovori na ta vprašanja negativni, več je bilo verjetnosti, da se v deželi ponovno vzpostavi predhodni demokratični sistem ob polni pravni kontinuiteti med starim in novim demokratskim režimom.¹³ V primeru pozitivnih odgovorov pa so nastopile težave in tekmovanje med odporništvom in vladami. Še najmanj je bilo tega trenja v Skandinaviji in deželah Beneluksa, že mnogo več težav je imel v Franciji general Charles De Gaulle, ki je bil sicer sam vodja odpora, do prave, sicer lokalno omejene revolucije, je prišlo v Italiji, v Grčiji pa do prave državljanske vojne. Države srednje in vzhodne Evrope pa se tudi v tem pogledu razlikujejo, tudi ali predvsem zaradi vpliva Sovjetske zveze, a vsekakor je Jugoslavija oziroma Slovenija primer originalne rešitve tega problema.

V vsakem primeru pa ob predpostavki, da »postokupacijsko« Evropo vzamemo kot celoto, ostaja dejstvo, da so se povojni obračuni s kolaboracijo izvajali na tri temeljne načine oziroma so jih izvajali trije, sicer ne nujno popolnoma ločeni subjekti. Prvi je bil primer spontanega »ljudskega« maščevanja, delno tudi pod »pokrovom« odporniškega gibanja, ko je prihajalo do linčanja, izvensodnih pobojev, striženja in zasramovanja žensk ipd. Tu so prihajale do izraza tudi nizke strasti in kompenzacija medvojnih frustracij, a tudi primeri osebnih obračunov. Druga oblika je bila represija, ki so jo nad kolaboranti izvajali organi organiziranega odporniškega gibanja, ki je v tem pogledu tekmovalo z morebiti že vzpostavljeno državno oblastjo. Gibanje je organiziralo hitra vojaška sodišča, s svojo propagando usmerjalo represijo nasprotnikov in zločincev, zapiralo le-te v začasna taborišča in jih s tem morda tudi reševalo pred zgoraj omenjeno divjo epuracijo. Tretji in na koncu odločilni dejavnik obračuna je bila državna oblast, katere najbolj vidni izraz sta bila vzpostavitev javnega reda in delovanje prava ter posledično izvedba vsaj navzven pravno korektnih sodnih procesov. V vzhodni Evropi je bila ta režija državnih oblasti še posebej poudarjena, a represija se je tam širila na vse večji krog »ljudskih sovražnikov« in »profašističnih elementov«, kar je bilo v funkciji prevzema oblasti s strani komunistov. Ponekod v zahodni Evropi, npr. v Franciji in tudi severneje, je bilo sistemsko urejeno tudi sodelovanje predstavnikov odporniškega gibanja v delu rednih sodišč. V Jugoslaviji in Albaniji so odporniki prevzeli oblast in so bili vključeni v delovanje sodnega sistema že kot državni uslužbenci. V Grčiji z odlogom, na Poljskem pa hitro, s sovjetskim »rezom«, je bilo odporniško gibanje odrinjeno ali s silo zadušeno. Kakorkoli že, prav vsi poudarjeni elementi in vsi omenjeni subjekti so tvorili kompleksno podobo povojnega

¹³ Luc Huysse: *The Criminal Justice System as a Political Actor in Regime Transitions : the Case of Belgium 1944–1950. V: The Politics of Retribution in Europe. Princeton 2000, str. 157–172, tu str. 157–158.*

obračuna s kolaboracijo in v vsaki deželi je kombinacija le-teh ustvarila specifične in med seboj zelo različne položaje.

Zgoraj omenjeno do neke mere spontano povojno nasilje nad dejanskimi in tudi kot take označenimi kolaboracionisti je bilo večkrat povezano z državljansko ali celo razredno vojno, ki je potekala hkrati z osvobodilno vojno proti okupatorjem in njihovim domačim zaveznikom. To je bilo posebej izrazito v Italiji, Franciji ter na Balkanu. V Franciji so to poimenovali kot *exécutions sommaires* ali kot *l'épuration sauvage*, v Italiji podobno in tudi *giustizia sommaria* ali *epurazione plebea*. V zasedenih deželah severozahodne Evrope pa kljub včasih pomembni vlogi komunistov znotraj odporiškega gibanja do takih ekstremnih položajev ni prihajalo in tudi zato tam skoraj ni bilo t. i. izvensodnih pobojev. Tako na Norveškem ni bilo niti enega takega primera, so pa pred sodiščem na smrt obsodili 30 Norvežanov in 25 teh obsodb je bilo izvedenih, tudi nad Quislingom. Na smrt pa so obsodili še nekaj Nemcev.¹⁴ Podobno tudi na Danskem ni bilo izvensodnih pobojev, čeprav naj bi po drugi strani odporiško gibanje že med vojno usmrtilo 375 Dancev. Pred posebnimi sodišči je bilo na smrt obsojenih 112 ljudi in 46 so jih usmrtili¹⁵ Na Nizozemskem naj bi uradno tudi ne bilo divje epuracije s smrtnimi izidi, toda pojavljajo se podatki o desetih takih primerih. Pred posebnimi sodišči je bilo izrečenih 154 smrtnih obsodb, od katerih so jih 42 tudi opravilo. Med ustreljenimi je bil tudi Anton Mussert, vodja nizozemske nacistične stranke »Nationaal Socialistische Beweging«.¹⁶ V sosednji Belgiji je bil položaj bolj zapleten že v pogledu medvojne kolaboracije, in to zaradi dualizma in napetosti med Flamci in Valonci. Tudi ob obračunu s kolaboracijo je bilo pomembno, katera narodnost je bila ob tem bolj »prizadeta«; vsekakor je ves čas po vojni med Flamci vladalo prepričanje, da so to bili prav oni, čeprav številke glede epuracije v celoti tega ne potrjujejo. V celoti je bila glede najhujših kazni, izrečenih kolaboracionistom, belgijska justica v Zahodni Evropi najbolj stroga. Pred izrednimi in vojaškimi sodišči je bilo izrečenih 2940 smrtnih kazni ter 2340 obsodb na dosmrtno ječo. Res pa je, da je bilo opravljenih le 242 smrtnih obsodb, od tega 122 nad Valonci, 105 nad Flamci ter 15 nad Bruseljčani. Za celotno Belgijo obstajajo tudi podatki o 35 izvensodnih likvidacijah.¹⁷

Po drugi strani so nacisti malemu Luksemburgu namenili podobno usodo kot Slovencem na Štajerskem. Kolaboracionistov sicer ni bilo veliko, a kazni po vojni so bile stroge. Prišlo je do sedmih izvensodnih usmrtitev, še več nejasnih primerov smrti pa je bilo med zaprtimi kolaboracionisti v taboriščih. Sodišča so 12 oseb obsodila na

¹⁴ Larsen, Die Ausschaltung der Quislingen, str. 250 sl.; Hans Werner Neulen: An deutscher Seite : Internationale Freiwillige von Wehrmacht und Waffen-SS. München 1985 (dalje Neulen, An deutscher Seite), str. 160.

¹⁵ Byron L. Nordstrom: Scandinavia since 1500. Minneapolis 2000, str. 309–310.

¹⁶ David Stafford: Endgame 1945 : Victory, Retribution, Liberation. London 2008, str. 448–450.

¹⁷ Jacques Willequet: Les fascismes belges et la seconde guerre mondiale. V: Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale, 1967, št. 66, str. 85–109, tu str. 108–109; Luc Huyse, Steven Dhondt: La répression des collaborations 1942–1952 : un passé toujours présent. Bruxelles 1993; Stojan Žitko: Daleč je sprava. V: Delo, 12. 2. 1994, str. 31.

smrt, nad osmimi je bila sodba tudi izvedena.¹⁸ Omeniti je treba tudi primer Velike Britanije glede na manj znano dejstvo, da so Nemci okupirali tudi britanske Kanalske otoke. Tam je med okupacijo med obema stranema vladala tako rekoč prava idila, tako da po vojni oblasti pravzaprav niso vedele, kaj naj storijo v pogledu domnevnih kolaboracionistov. Registriranih je bilo 12 potencialnih primerov, a do sodnih postopkov sploh ni prišlo. So pa britanske oblasti po vojni obsodile na smrt tri Britance, ki so sodelovali z nacisti v sami Nemčiji, kar pa je bilo formalno pravno dvomljivo, ker omenjena trojica ni imela britanskega državljanstva.¹⁹

Največja država, ki je bila vsaj nekaj let v celoti okupirana, je bila Francija. Tam je po »zaslugi« maršala Philippa Pétaina tudi nastal pojem kolaboracije in tudi tovrstno dogajanje oziroma izvajanje epuracije po vojni pogosto navajajo kot primer. V primerjavi z drugimi zahodnoevropskimi državami, o katerih smo že govorili, je bil tam obračun s kolaboracijo sorazmerno mil, pač z izjemo velikega števila izvensodnih pobojev oziroma divje epuracije. V tem pogledu je bilo značilno tudi ravnanje z ženskami, ki so se zapletle v intimne odnose z nemškimi vojaki. Ostrigli so jih do kože in jih na različne načine žalili, nekaj pa jih je tudi izgubilo življenje.²⁰ Nekateri menijo, da je takšen obračun imel kompenzacijski učinek, saj naj bi jih obvaroval pred nadaljnjim sodnim preganjanjem in morebitnimi hujšimi kaznimi. Za Francijo je tako sicer značilno veliko število ubojev pravih in namišljenih kolaboracionistov, ki so jih v glavnem izvajali organi odporniškega gibanja, večinoma pod vodstvom komunistov. Je pa včasih bilo odpornišvo zgolj kritje za nekatera osebna maščevanja in kriminalne akcije. De Gaullova uprava, ko se je jeseni 1945 uspela stabilizirati, je najbolj kriminalne pojave tudi kaznovala.²¹ Francoski komite za zgodovino druge svetovne vojne je v osemdesetih letih glede izvensodnih obračunavanj izvedel raziskavo oziroma anketo in za 76 od 90 departmajev ugotovil, da je v teh dogodkih izgubilo življenje 7306 ljudi. Toda podrobna analiza zbranih podatkov je pokazala, da je bilo od teh 2004 ubitih že med okupacijo, 4025 med operacijami za končno osvoboditev ter samo 1259 že po končani osvoboditvi. Za Pariz z okolico je znano število 208 izvensodnih usmrtitev, od tega 57 po osvoboditvi mesta.²² V celoti naj bi bilo mimo rednih sodišč v Franciji pobitih okoli 10.000 ljudi, kar se približno ujema s podatki, ki so jih v povojnih letih zbrali policijski organi in jih je v svojih spominih

¹⁸ Paul Dostert: *Vengeance, justice, amnistie : la collaboration et la société luxembourgeoise 1944-1945*. V: *Collaboration: Nazification?*. Luxembourg 2008, str. 431–443; Neulen, An deutscher Seite, str. 95–96.

¹⁹ Charles Cruickshank: *The German Occupation of the Channel Islands*. London 1979, str. 312 sl.; Madeleine Bunting: *The Model Occupation : the Channel Islands under German Rule 1940-45*. London 2004, str. 238 sl.

²⁰ Fabrice Virgili: *La France «virile» : des femmes tondues à la Libération*. Paris 2004.

²¹ Henri Amouroux: *Les règlements de comptes : Septembre 1944-Janvier 1945*. Paris 1991, str. 93–94.

²² Marcel Baudot: *L'épuration: bilan chiffré*. V: *Institut d'histoire du temps présent, Bulletin trimestriel*, 1986, št. 25, str. 37-53; Philippe Bourdrel: *L'épuration sauvage 1944–1945*. Paris 2002, str. 647 sl.

upošteval tudi general De Gaulle.²³ Drugače pa so vojaška sodišča ter t. i. »Cours de Justice«, ki so pričela delovati oktobra 1945, zaradi medvojne kolaboracije na smrt obsodila 7037 oseb, pri čemer je bila smrtna obsodba zares izvedena nad 791 obsojenci, po večini ovaduhi, gestapovci, a tudi nad štirimi novinarji in celo nad znanim književnikom Robertom Brasillachom. Za sojenje najbolj izpostavljenim kolaboracionistom, to je ministrom, funkcionarjem in ideologom, je bilo ustanovljeno posebno visoko sodišče »Haute Cour de Justice«, ki je izreklo 18 smrtnih kazni. Nad tremi je bila obsodba tudi izvedena, a ne nad Pétainom, ki ga je De Gaulle pomilostil; podobno je pomilostil tudi vse na smrt obsojene ženske.²⁴

Še večje število izvensodnih usmrnitev kot v Franciji so kronisti zabeležili tudi med osvobajanjem in še nekaj časa po osvoboditvi severne Italije. Tam je igral veliko vlogo revolucionarni naboj po komunistih vodenega odporiškega gibanja, kot seveda tudi neposreden spomin na zločinstva Mussolinijeve fašistične republike. Po ocenah zgodovinarjev naj bi bilo v letih 1944–1946 tako ubitih med 10.000 in 15.000 Italijanov, največ v pokrajini Emilia Romagna, do 2000. V južni Italiji je decembra 1943 sicer že prva pofašistična vlada maršala Pietra Badoglia izdala zakon o epuraciji. Kasnejša vlada pod vodstvom Ivana Bonomija je v ta namen ustanovila Posebno visoko sodišče – »Alta Corte di Giustizia«, ki je sicer obravnavalo le vidne fašistične hierarhe in do oktobra 1945 proti njim sprožilo 16 sodnih procesov, a le štirje so bili obsojeni na smrt. Za preiskovanje in ugotavljanje primerov kolaboracije in fašističnih zločinov »proti svobodi« je sicer delovalo okrog 160 epuracijskih komisij, na čelu z visokim komisariatom, ki so posamezne primere predajale sodiščem. Nekakšna mešanica rednih in ljudskih sodišč so bila še številna Izredna porotna sodišča (Corti Straordinarie d'Assise). Do leta 1947 so opravila med 20.000 in 30.000 sojenj in izrekla med 500 in 1000 smrtnih obsodb, a se je v pritožbenih postopkih število le-teh silovito znižalo, izvedenih naj bi jih bilo le okoli 50. Proces kaznovanja medvojnih in tudi povojnih »prestopkov« je sicer junija 1946 v veliki meri zaustavila t. i. Togliattijeva amnestija. Gre za vladni dekret o amnestiji, poimenovan po generalnem sekretarju KPI Palmiru Togliattiju, ki je tedaj zasedal funkcijo pravosodnega ministra v vladi Alcida De Gasperija.²⁵

Na Balkanu je bilo močno odporiško gibanje pod vodstvom komunistov, ki so v Jugoslaviji in Albaniji uspeli priti na oblast, za razliko od Grčije, kjer je prevzem oblasti levičarskemu gibanju ELAS-u preprečila britanska intervencija. V Albaniji je po prihodu Enverja Hodže na oblast najprej prišlo do likvidacij okrog 60 oseb, pri-

²³ Charles De Gaulle: Vojni spomini : tretja knjiga : rešitev 1944-1946. Ljubljana-Beograd 1969, str. 42.

²⁴ Henry Rousso: L'Épuration : die politische Säuberung in Frankreich. V: Politische Säuberung in Europa. München 1991, str. 192–240; François-Xavier Gosselin: Justice d'exception et politique : la potion amère. V: Actualité de l'histoire, 2005, št. 77, str. 72–79.

²⁵ Romano Canosa: Storia dell'epurazione : storia dell'epurazione in Italia. Milano 1999, str. 181–183, 386; Hans Woller: Die Abrechnung mit dem Faschismus in Italien 1943 bis 1948. München 1996, str. 278 sl.; Giorgio Pisano, Paolo Pisano: Il triangolo della morte : la politica della strage in Emilia durante e dopo la guerra civile. Milano 1992; Roberto Spazzali: Epurazione di frontiera : le ambigue sanzioni contro il fascismo nella Venezia Giulia 1945-1948. Gorizia 2000, str. 34–39.

padnikov medvojnega režima, ki so jim sledili bolj ali manj politično režirani procesi. Ti so poleg kaznovanja kolaboracionistov za glavni cilj imeli odstranitev dejanskih ali potencialnih nasprotnikov novega režima. Bernd Fischer je tako tudi za Albanijo ugotavljal, da sta izraza »vojni zločinec« ter »nekomunist« oziroma »protikomunist« kmalu postala sinonima. Sredi novembra 1944 so tako na smrt obsodili 18 takih vojnih zločincev, ki pa so bili usmrčeni šele aprila naslednjega leta. Med drugimi ustreljenimi je bilo tudi 16 ministrov, poslancev in visokih uradnikov. Ta scenarij se je tedaj pojavljal tudi povsod drugje po državah srednje in vzhodne Evrope. V celoti naj bi bilo tedaj v Albaniji brez posebnih formalnosti usmrčenih okrog 500 ljudi.²⁶

V Grčiji je državljanska vojna v bistvu divjala že pred osvoboditvijo, a po dogodkih decembra 1944 je postala odkrita. Tedaj so levičarski odporniki v Atenah ubili nekaj desničarskih ministrov in veliko policistov, a po omenjeni britanski intervenciji se je začelo maščevanje. Probritanska vlada je sicer že v začetku novembra izdala zakon o kaznovanju kolaboracionistov in dejansko se je na tisoče le-teh, posebej pripadnikov t. i. varnostnih bataljonov, znašlo v taboriščih. Pred sodišče je prišlo tudi nekaj vodilnih politikov in bilo je izrečenih nekaj smrtnih obsodb. Toda po decembru 1944 je vlada zelo omilila politiko do nekdanjih kolaboracionistov, pripadniki varnostnih bataljonov pa so bili pritegnjeni k vladnim silam, ki so se borile proti ELAS-u. Njegove sile so se kmalu umaknile na sever in po svoje obračunavale z nekdanjimi kolaboracionisti in trenutnimi političnimi nasprotniki. Po približnih podatkih naj bi ELAS-a izvensodno ali z ljudskimi sodišči usmrtil okoli 5000 ljudi.²⁷

V Bolgariji se je obračun z režimom, ki je sodeloval z nacistično Nemčijo, podobno kot drugje v srednji in vzhodni Evropi odvijal v znaku vse bolj prisotnega sovjetskega vpliva. Ljudska sodišča so do aprila 1945 na več kot 130 procesih obsodila čez 9000 ljudi (po drugih podatkih skoraj 11.000), od teh več kot 2500 na smrt. Že februarja 1945 je bilo na velikem procesu obsojeno celotno staro državno vodstvo in takoj za tem so ustrelili skoraj sto poslancev in ministrov. Od jeseni 1944 naj bi brez sledu izginilo vsaj 28.000 oseb, v emigraciji so navajali celo število 50.000.²⁸ Podobno je bilo v Romuniji, obsojen in usmrčen je bil tudi maršal Ion Antonescu. Ob tem so zabeležili tudi okrog 500 sodnih ter neznano število izvensodnih usmrtitev.²⁹ V Romuniji srečamo tudi dva značilna pojavi represije v povojni vzhodni Evropi: po eni strani je šlo za izganjanje t. i. folksdojčerjev (podoben, a po dimenzijah obsežnejši

²⁶ Berndt J. Fischer: *Albania at War*. London 1999. str. 252; Neulen, *An deutscher Seite*, str. 241; Owen Pearson: *Albania in Occupation and War : from Fascism to Communism 1940-1945*. London-New York 2005, str. 435.

²⁷ David H. Close: *The Greek Civil War, 1943-1950*. London-New York 1993, str. 91; Mark Mazower: *The Cold War and the Appropriation of Memory : Greece after Liberation*. V: *East European Politics and Societies*, 1995, št. 2, str. 272-294, tu str. 273-276.

²⁸ Tzvetan Tzvetanov: *Meilensteine einer kontroversen Selbstfindung*. V: *Mythen der Nationen : 1945-Arena der Erinnerungen*. Band I. Mainz am Rhein 2004, str. 95-122, tu str. 98-99, 119; *Temne plati zgodovine*. V: *Delo*, 2. 2. 1995, str. 7.

²⁹ Mariana Hausleitner: *Auf dem Weg zur »Ethnokratie« : Rumänien in den Jahren des Zweiten Weltkrieges*. V: *Kooperation und Verbrechen: Formen der »Kollaboration« in östlichen Europa 1939-1945*. Göttingen 2005, str. 78-112, tu str. 103 sl.

pojav srečamo tedaj še na Madžarskem, Češkoslovaškem, Poljskem in v Baltiku ter Jugoslaviji), po drugi strani pa za deportacije političnih nasprotnikov v Sovjetsko zvezo, od koder se marsikdo ni nikdar več vrnil. Posebej tragičen je bil ta pojav v baltičkih deželah, ki so tako doživele že drugi tak udarec v obdobju petih let, po prvi priložitvi k Sovjetski zvezi leta 1940. V vseh zgoraj naštetih deželah so podobno kot v Bolgariji in Romuniji povojna ljudska sodišča obsojala medvojnne kolaboracioniste, vse bolj pa tudi t. i. sovražnike ljudstva, kar je bilo v funkciji spremembe družbenega sistema oziroma prevzema oblasti s strani komunističnih partij. Posebej delovna so bila omenjena ljudska sodišča na Madžarskem, kjer je taka v bistvu divja epuracija povzročila med 6000 in 7000 žrtev, na Poljskem pa okrog 3000. Izrečenih pa je bilo tako v teh dveh deželah kot tudi drugje še veliko število obsodb z zapornimi kaznimi, zaplembami premoženja, izgubo državljanskih pravic ipd. Ironija zgodovine je, da je na Madžarskem in na Poljskem še po vojni prihajalo tudi do protijudovskih pogromov s kar nekaj smrtnimi žrtvami.³⁰ Za Poljsko je bila značilna tudi povojna represija nad pripadniki prozahodnega odporiškega gibanja; mnogi – okrog 27.000 – so bili poslani v sovjetska taborišča, že v prvem letu po koncu vojne pa so jih še okrog 1000 obsodili na smrt.³¹ Kar zadeva kolaboracioniste, je za Poljsko značilen pojav, da jih je tamkajšnje odporiško gibanje prek svojega ilegalnega civilnega in vojaškega sodstva že med vojno obsodilo okrog 12.000, čeprav seveda ne vseh na smrt. Je pa iz literature znana ocena, da so samo v letu 1943 ustrelili okrog 1000 policijskih ovaduhov.³²

Če izvzamemo izgon nemške manjšine, je bil povojni obračun z medvojnimi grešniki na Slovaškem in Češkem videti še najbolj pravno korekten in najmanj pod neposrednim sovjetskim pritiskom. To pa ni pomenilo, da tam ni bilo resnega obračuna. Na Slovaškem je bilo čez 50 osebnosti medvojnega režima obsojenih na smrt, 33 jih je bilo usmrčenih, na čelu s prelatom Jozefom Tiso. Skupaj pa je bilo na različne zaporne kazni obsojenih več kot 5000 oseb. Prav glede obsodbe nekdanjega predsednika je prišlo do velikega spora med demokrati in komunisti, vendar ga je »ljudsko sodišče« obsodilo na smrt in so ga aprila 1947 tudi usmrtili.³³ Na Češkem je bilo po vojni v okviru obračuna s kolaboracijo, ki je poznala celo več oblik češkega fašizma, v preiskavi okrog 90.000 oseb, se pravi toliko kot med nekajkrat manj

³⁰ Peter Kenez: *Hungary from the Nazis to the Soviets : the Establishment of the Communist Regime in Hungary, 1944-1948*. New York 2006, str. 149 sl.; Margit Szöllösi-Janze: »Pfeilkreuzler, Landesverräter und andere Volksfeinde« : Generalabrechnung in Ungarn. V: *Politische Säuberung in Europa: Die Abrechnung mit dem Faschismus und Kollaboration nach dem Zweiten Weltkrieg*. München 1991, str. 311-357, tu str. 327-332; Deborah S. Cornelius: *Hungary in World War II*. New York 2011, str. 390-393; Adam Michnik: *Iskanje izgubljenega smisla*. Ljubljana 2012, str. 175-206.

³¹ Łukasz Kamiński: *Stalinism in Poland, 1944-1956*. V: *Stalinist terror in Eastern Europe : Elite purges and mass repression*. Manchester-New York 2010, str. 78-97, tu str. 80.

³² Czesław Madajczyk: *Kann man in Polen 1939-1945 von Kollaboration sprechen?*. V: *Okkupation und Kollaboration (1938-1945)*. Berlin- Heidelberg 1994, str. 133-148, tu str. 148.

³³ František Vnuk: *Retribučné súdnicstvo a proces s Jozefom Tisom*. V: *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu*. Bratislava 1992, str. 287-307, tu str. 289; Slovaška zgodovina. Ljubljana 2005, str. 310; Neulen, *An deutscher Seite*, str. 203.

številnimi Norvežani. Pred sodišči je bilo obsojenih na smrt in usmrčenih 234 oseb česke narodnosti, 293 na dosmrtno ječo ter okrog 20.000 na zaporne kazni, po letu 1948 v dobi t. i. druge »retribucije« pa še prek 2000 oseb. Še več je bilo obsojenih oseb nemške narodnosti.³⁴

V Rusiji oziroma Sovjetski zvezi so seveda žalosten konec doživeli tudi z zahoda vrnjeni pripadniki številnih kolaboracionističnih formacij na čelu s pripadniki »Ruske osvobodilne armade« generala Andreja Vlasova.³⁵ Po nekaterih pričevanjih naj bi bilo od teh takoj ustreljenih 8000 vojakov, sam Vlasov pa je bil poleti 1946 obsojen na smrt in obešen. Ostale so poslali v sibirski delovni taborišča.³⁶ Na sovjetskem prostoru je bil problem in pojav kolaboracije izredno zapleten, saj so poleg oportunitizma in boja za preživetje poglavitni motivi zanj bili tudi v protiruskem nacionalizmu posameznih narodnosti – posebej je v tem pogledu seveda izstopalo razpoloženje med baltskimi narodi – kot tudi v splošnem protirevolucionarnem oziroma protisovjetskem razpoloženju. Tako bi tudi predstavitev obračuna s to raznovrstno kolaboracijo močno presegala razpoložljivi prostor, vendar naj navedemo zgolj očevo, da naj bi obračun zahteval do 150.000 žrtev, kar je verjetno previsoka številka.³⁷ Kot smo deloma že omenili, se ni dobro godilo niti milijonom nekdanjih vojnih ujetnikov in prisilnih delavcev, od katerih se številni niso prostovoljno vrnili v domovino. Le kaki petini izmed teh so oblasti dovolile takojšnjo vrnitev na domove, večina ostalih pa je bila pavšalno obtožena kolaboracije in poslana v delovna taborišča širom Sovjetske zveze.³⁸ Za Sovjetsko zvezo je bilo sicer značilno še eno žalostno poglavje povojne represije, v nekaterih primerih že med vojno kolektivno kaznovanje celih narodnih skupnosti pod obtožbo kolaboracije z Nemci. Poleg povolških Nemcev naj tu izpostavimo predvsem usodo več kozaških rodov, krimskih Tatarov in Čečenov.³⁹

³⁴ Kateřina Kočová: Die Tätigkeit der Ausserordentlichen Volksgerichte in den böhmischen Ländern 1945–1948 und die Ahndung von Holocaust-Verbrechen. V: Kriegsverbrechen, NS-Gewaltverbrechen und die europäische Strafrechtswissenschaft von Nürnberg bis Den Haag. Graz 2007, str. 192–200, tu str. 192 sl.; Neulen, An deutscher Seite, str. 210; Claudia Kuretsidis-Haider: Zur justiziellen Ahndung von NS- und Kollaborations-Verbrechen in Europa abseits der alliierten Prozesse – ein Überblick. V: Kriegsverbrechen, NS-Gewaltverbrechen und die europäische Strafrechtswissenschaft von Nürnberg bis Den Haag. Graz 2007, str. 85–102, tu str. 93.

³⁵ Več o gibanju generala Vlasova v Ekaterina Andreeva: General Vlasov i russkoe osvoboditel'noe dvizhenie.

London 1990.

³⁶ Karlo Štajner: Sedem tisoč dni v Sibiriji. Zagreb 1971, str. 252, 344–348.

³⁷ Neulen, An deutscher Seite, str. 399; Boris Mlakar: Obračun s kolaboracijo v Evropi. V: Delo, 25. 9. 1996.

³⁸ Jutta Scherrer: Siegesmythos versus Vergangenheitsaufarbeitung. V: Mythen der Nationen : 1945–Arena der Erinnerungen. Band II. Mainz am Rhein 2004, str. 619–670, tu str. 627–628.

³⁹ Richard Overy: Russia's War. London 1999, str. 232–234, 287–288; Michail Semirjaga: Alcune questioni circa il collaborazionismo con le autorità d'occupazione in URSS (1941–1944). V: Una certa Europa : Il collaborazionismo con le potenze dell'Asse 1939–1945. Brescia 1992, str. 415–430, tu str. 422–423; Steven A. Barnes: Death and Redemption : the Gulag and the Shaping of Soviet Society. Princeton-Oxford, str. 143–158.

Boris Mlakar

The Main Forms and Dimensions of Repression in the Post-war Europe

---

S u m m a r y

With the Allied victory against the Nazi camp, in May 1945 a new age of peace and restoration of democratic order supposedly began. However, as a consequence of tragic or criminal incidents during the war, at the end of the war retaliation against or punishment of those responsible for the aforementioned incidents began. As in these extraordinary circumstances disunity, collaboration or even civil wars took place during the years of occupation, the post-war efforts for fair arbitration gained additional dimensions. Consequently at that time the state of emergency and suffering had not yet ended for a significant percentage of the population.

Almost eleven million of German and other soldiers found themselves in the Allied captivity at the end of the war, two thirds of them at the Western Front. Most of these soldiers may have returned home soon, but this was not true of those imprisoned in the Soviet camps, where almost a million of them died due to exhaustion and mistreatment. However, even in the Western prisoner-of-war camps tens of thousands of prisoners died because of the same reasons. Soviet citizens who, at the end of the war, ended up in the West, were even worse off: in accordance with the Yalta Agreement they were returned to their homeland, where their fate was usually sealed. The Allied decision about the deportation of the German population from the Central and Eastern Europe to Germany, which was a consequence of the fact that sometimes these minorities collaborated with the Germans, had similarly tragic consequences. This extradition was especially violent in Czechoslovakia and resulted in tens of thousands of deaths. The Soviet authorities used the principle of collective responsibility, during and even before the war, in the case of smaller national communities, for example the Crimean Tatars and Chechens, deported to Siberia due to the accusations of collaborating with the Nazis.

At that time the retaliation against collaboration was characteristic of the whole European space. As individual segments of the population collaborated with the occupation authorities in various ways, also in the context of the civil wars that broke out at the time, the related post-war developments – especially in the Central and Eastern Europe under the Soviet influence – often exceeded the legal context of pursuing just penalties and transformed into vengeance against actual or potential opponents of the new regimes, supporting the takeover of power and the changes of the social system. In Western Europe, especially in Italy and France, mass “uncontrolled” revenge against the collaborators also took place. The post-war authorities strived to put a stop to such developments and carry out the punishment of the collaborators in the context of the newly established judicial system. At the time similar processes also took place in Yugoslavia or Slovenia, although in this space the way of how the score was settled with the members of the collaborating units, extradited from Austria by the Allied authorities after the end of the war, was quite specific.